

Мілютін С.Ю.

КЗ «Ліцей «Науковий» Кропивницької міської ради»

ПОВСЯКДЕННЕ ЖИТТЯ У М. НОВОУКРАЇНКА ПІД ЧАС ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ (ЗА МАТЕРІАЛАМИ ЩОДЕННОЇ ГАЗЕТИ «ГОЛОС ЮГА»)

У статті досліджено особливості повсякденного життя мешканців містечка Новоукраїнка Єлисаветградського повіту Херсонської губернії у роки Першої світової війни. На основі публікацій щоденної газети «Голос Юга» проаналізовано участь місцевої громади у підтримці фронту, організації допомоги пораненим, біженцям і родинам мобілізованих, а також функціонування закладів освіти та громадських об'єднань у воєнний час. Показано, що війна суттєво трансформувала соціальне й економічне життя містечка, спричинила зростання цін, дефіцит продуктів, поширення спекуляції та загострення соціальних протиріч. Встановлено, що у місті діяли такі благодійні організації, як Новоукраїнський жіночий комітет, Попечительська рада школи сільських сестер милосердя Червоного Хреста, Павлівське волосне попечительство, Товариство споживачів, Комітет допомоги біженцям. Виявлено, що вагомий внесок у роботу благодійних організацій здійснили місцеві підприємці, вчителі, учні та представники інтелігенції. Розглянуто вплив війни на освітнє життя Новоукраїнки, зокрема функціонування Міністерського училища та евакуйованого з Люблінської губернії Луківського вищого училища, які стали осередками культурної взаємодії. Особлива увага надається еволюції настроїв населення від патріотичного піднесення 1914 р. до зростання соціальної напруженості й дезорганізації в останні роки війни. Показано, що активність благодійних організацій поступово знижувалася під впливом економічної кризи та інфляції, а на перший план виходила боротьба за продовольство. Таким чином, дослідження дозволяє відтворити локальний вимір Першої світової війни, висвітлюючи взаємодію державних структур і місцевих ініціатив, а також дає змогу краще зрозуміти механізми адаптації провінційних спільнот до викликів за умов глобального конфлікту.

Ключові слова: Перша світова війна, Новоукраїнка, повсякденне життя, «Голос Юга».

Постановка проблеми. Перша світова війна 1914–1918 рр. стала однією з найбільших геополітичних катастроф ХХ століття, яка докорінно трансформувала довоєнний порядок, перекроїла політичну карту Європи та відкрила перспективи для реалізації самостійницьких амбіцій бездержавних народів. У радянській історіографії цей конфлікт подавався здебільшого як пролог до громадянської війни або спроба імпералістичних країн задовольнити територіальні претензії. У колективній пам'яті мешканців Наддніпрянської України події 1914–1918 рр. були значно витіснені іншими травматичними або героїчними досвідами ХХ століття – Національно-визвольними змаганнями 1917–1921 рр., трагедією Голодомору-геноциду, масовими сталінськими репресіями, Другою світовою та нацистською окупацією.

Відновлення незалежності України відкрило можливості для об'єктивного вивчення складних і суперечливих сторінок минулого. Упродовж останніх десятиліть в академічному середовищі спостерігається поступове зростання зацікавлення історією Першої світової війни. Важливі результати досягнуті у дослідженні бойового шляху Легіону Українських Січових Стрільців, а також розпочато ґрунтовне вивчення участі жінок у подіях Великої війни. Окремий напрям сучасних студій становить вивчення повсякденних вимірів війни, зокрема побуту військових та життя цивільного населення в тиллових регіонах. Серед тиллових регіонів Російської імперії особливе місце посідала Херсонська губернія, яка у роки Першої світової війни виконувала важливі логістичні функції. Саме тут було розгорнуто широку мережу

госпіталів для поранених і хворих військовослужбовців, організовано прийом біженців, а також налагоджено збір пожертв на потреби армії та евакуйованого цивільного населення. Логістичне значення губернії особливо посилювалося після відкриття Румунського фронту. У цьому контексті заслуговують уваги насамперед провінційні містечка з залізничним сполученням, які стали важливими вузлами військових і гуманітарних комунікацій. Одним із таких локальних осередків був центр Павлівської волості – Новоукраїнка. Донині тема повсякденного життя в Новоукраїнці під час Першої світової війни не перебувала у колі зацікавлення науковців. Спробуємо виправити це у запропонованій історичній розвідці.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Основу джерельної бази нашого дослідження становить щоденна ліберально-демократична газета «Голос Юга». Видання позиціонувалося як політична, економічна та літературна газета й виходило в Єлисаветграді за підтримки громадського діяча Дмитра Горшкового. З 1913 р. посаду головного редактора часопису займав Ілля Рохович. Дослідник Роман Базака встановив, що «Голос Юга» мав кореспондентів у Балті, Бобринці, Гайвороні, Гайсині, Добровеличківці, Знам'янці, Малій Висці, Новомиргороді, Новоукраїнці, Олександрії, Плетеному Ташлику, Черкасах, Херсоні та інших містах [1, с. 90]. На сторінках газети друкували статті провідні українські інтелектуали Наталія Бракер, Павло Зелений, Микола Левитський та Павло Рябков. Крім того, до газети часто надсилали листи пересічні читачі. У таких листах вони здебільшого аналізували соціально-економічні, культурні чи політичні проблеми краю.

Під час Першої світової війни на сторінках «Голоса Юга» поширювалася інформація про міжнародну ситуацію та бойові дії. У виданні опису місцевих подій надавалася особлива увага: був поставлений акцент здебільшого на діяльності благодійних організацій, роботі військових госпіталів, засіданнях місцевих органів влади, культурному житті та соціально-економічних проблемах тилу. Більшість публікацій, присвячених подіям у Новоукраїнці, мали анонімний характер. Частина авторів використовувала псевдоніми, зокрема «А. Кооператор», «Икс», «Х», «Наблюдатель», «Потребитель», «Прожектор». Деякі дописувачі обмежувалися вказівкою ініціалів та прізвища, як-от М. Вінницький та Л. Хавкін. Інші зазначали лише прізвище, як це робив постійний кореспондент газети Вишневський. Деякі автори подавали матеріали під повним іменем: серед них – Григорій

Донець, Федір Тюртюбек, Максим Чорний, однак здебільшого це були особи, які використовували газету для спростування неправдивих чуток про себе. Водночас частина публікацій, що мали звітний характер, були надруковані від імені громадських організацій.

Газета висвітлювала інформацію про місцеві події неупереджено та оперативно. У разі допущення одруків чи фактологічних помилок у наступних номерах редакція інформувала про це читачів або публікувала їхні листи з зауваженнями щодо виявлених неточностей. Разом з тим з недоліків видання варто виокремити практику подання лише прізвищ окремих громадських діячів чи благодійників без зазначення імен, що надалі значно ускладнює їхню ідентифікацію.

Діяльність газети «Голос Юга» та її окремих співробітників стала предметом досліджень Романа Базаки [1], Віталія Крижанівського [12] і Володимира Поліщука [42]. Історики Володимир Тимошенко [48; 50] та Олександр Чорний [50] використали матеріали часопису для вивчення Першої світової війни.

Мета статті – дослідити особливості повсякденного життя у Новоукраїнці під час Першої світової війни на основі матеріалів газети «Голос Юга». Для досягнення поставленої мети нам потрібно виконати низку завдань: встановити, як змінилося життя мешканців Новоукраїнки під час війни; проаналізувати діяльність благодійних та громадських організацій міста; розглянути вплив бойових дій на роботу закладів освіти; визначити, як суспільство реагувало на соціально-економічні зміни, зумовлені затяжною війною.

Виклад основного матеріалу. На початку ХХ століття Новоукраїнка була центром Павлівської волості Єлисаветградського повіту Херсонської губернії. 1890 р. на території Павлівської волості проживала 11291 особа [47, с. 8]. Через шість років кількість населення Новоукраїнки разом із сусідніми хуторами складала 9960 осіб [45, с. 268]. 1916 р. населення Павлівської волості становило 19529 осіб, з яких 17180 проживало у Новоукраїнці [46, с. 211]. Значно зросла кількість дворів – зокрема, 1896 р. вона становила 1984 [45, с. 268], а через двадцять років у містечку було 3499 дворів [46, с. 211].

За підрахунками істориків, під час Першої світової війни до лав Російської імператорської армії було мобілізовано щонайменше 4 млн. українців [44, с. 9]. Вихідці з Новоукраїнки та Павлівської волості добре зарекомендували себе під час бойових дій. Нами встановлено, що Гаврило Балдурат,

Гаврило Литвиненко та Микита Чорнокнижник з Павлівської волості отримали бойові нагороди за виявлену хоробрість [14, с. 9–19]. Крім того, у міському краєзнавчому музеї Новоукраїнської міської ради зберігається рукопис, де з-поміж місцевих жителів, удостоєних бойових нагород, згадуються Д. Оксамитний і Г. Чорненький.

Початок війни з Німеччиною та Австро-Угорщиною викликав хвилю патріотичного піднесення у містах Російської імперії; Новоукраїнка не стала винятком. За повідомленням кореспондента газети «Голос Юга», 22 липня 1914 р. о 18:00 на площі біля пам'ятника імператору Олександру II відбувся урочистий молебень, учасниками якого стали представники місцевої адміністрації, духовенства, інтелігенції та селянства. Безпосередньо перед початком заходу міський пристав Боярський виступив із промовою, в якій повідомив про надання матеріальної допомоги дружинам мобілізованих незалежно від їхнього майнового становища. Потім слово взяв настоятель храму святого Олександра Невського протоієрей Даниїл Діаковський, який виголосив патріотичну промову, запевнивши присутніх, що за Божим благословенням царська армія здобуде перемогу [20, с. 3].

Під час Першої світової війни у Новоукраїнці виникла низка благодійних організацій, з-поміж яких – жіночий комітет, товариство допомоги бідним єврейським родинам, товариство споживачів, комітет допомоги біженцям та інші. Також у місті діяло відділення Червоного Хреста. До згаданих організацій входили підприємці, службовці, вчителі, лікарі, селяни, творча інтелігенція, діячі церкви та учнівська молодь.

Найактивнішою благодійною організацією в місті був Новоукраїнський жіночий комітет. Він утримував лазарет для поранених і хворих вояків, відправляв на фронт одяг та продукти, надавав матеріальну підтримку сім'ям поранених і вбитих, влаштовував культурні заходи для вояків та їхніх родин. Джерелами фінансування Новоукраїнського жіночого комітету були членські внески та благодійні збори. Крім того, час від часу комітет отримував матеріальну підтримку від інших організацій або приватних осіб.

Комітетом керувала Т. В. Вітковська, функції секретаря виконував Незведовський. Пізніше на цій посаді його замінив місцевий агроном Г. Вовчук-Марчук [16, с. 4]. Вагому роль у роботі комітету відігравали Ольга Боярська та Зоя Єфимовська.

У грудні 1914 р. зусиллями Новоукраїнського жіночого комітету відрито лазарет на 12 ліжок

[23, с. 4]. Вартість обладнання одного ліжка становила 35 руб. щомісячно, середня вартість утримання коштувала 30 руб. Наступного місяця на зборах комітету підтримали пропозицію обладнати в лазареті додатково ще 2 ліжка. Профінансувати їх встановлення та утримання погодились Гаврилова, Ставицька і директор Міністерського училища П. Снесаревський [24, с. 4]. Усередині квітня кількість поранених, розміщених у Новоукраїнці, склала 45 осіб: 30 – у лазареті Новоукраїнського жіночого комітету і 15 – у земській лікарні [25, с. 4].

Наприкінці 1914 р. Новоукраїнський жіночий комітет взяв активну участь у заготівлі теплового одягу для військових. Зокрема, організації вдалося зібрати 103 комплекти теплового одягу та продуктів пакуноків [23, с. 4]. З-поміж жертводавців комітету вдалося ідентифікувати таких осіб: З. Єфимовська, Незведовський, Бичуцька, Ставицька, Лінецька, Чорноморцева, Гаврилова, О. Боярська, Михайловська, Куртичанова, Машталир, Кондратєва, Мунтян та Арсірій.

29 грудня 1915 р. Новоукраїнський жіночий комітет влаштував благодійний театральний вечір. Зібрані кошти планували передати на потреби поранених вояків. Прибуток від заходу склав 316 руб. 95 коп., витрати на постановку вистави становили 110 руб. 9 коп., а сума чистого доходу дорівнювала 206 руб. 86 коп. [33, с. 4].

1916 р. активність Новоукраїнського жіночого комітету помітно знизилася. На нашу думку, це зумовлено стрімким зростанням вартості товарів і послуг, спричиненим інфляцією, яка істотно обмежувала фінансові можливості місцевого населення здійснювати добровільні пожертви. Крім того, на динаміку діяльності комітету, ймовірно, вплинула поява у регіоні нових благодійних та громадських об'єднань, що спеціалізувалися на наданні матеріальної допомоги біженцям, вдовам і дітям-сиротам, чим частково перерозподілили наявні ресурси та увагу громадськості. Попри це комітет продовжував роботу. Зокрема, у березні 1916 р. організація виділила 200 руб. на підтримку дружин запасних і мобілізованих вояків [16, с. 4]. Наприкінці 1916 р. Новоукраїнський жіночий комітет влаштував святкову ялинку для поранених вояків, які перебували у місцевих лазаретах. Під час святкування вдалося зібрати 120 руб. Організаційні витрати склали 106 руб. 34 коп. Залишок 13 руб. 66 коп. внесено на користь лазарету, яким опікувався комітет [2, с. 4].

У грудні 1917 р. під головуванням Т. В. Вітковської відбулися загальні збори Новоукраїнського

жіночого комітету, де ухвалили рішення про припинення діяльності організації. Такий крок зумовлювався наближенням Першої світової війни до завершення та відсутністю у місцевому лазареті поранених військовослужбовців, що робило подальше функціонування комітету недоцільним. Також на зборах було прийнято рішення про розподіл матеріальних ресурсів комітету між місцевою лікарнею, притулком для дітей загиблих військових, гімназією та товариством допомоги єврейським біженцям. Приміщення, у якому розташовувався лазарет передбачалося передати у розпорядження гімназії [39, с. 3].

Вагомий внесок у підтримку фронту здійснювала Попечительська рада Новоукраїнської школи сільських сестер милосердя Червоного Хреста. 1 жовтня 1914 р. за її ініціативи організовано благодійний захід «День Червоного Хреста». До збору пожертв та виготовлення символічних значків із емблемою організації було залучено близько 60 осіб, серед яких особливу активність виявили учні Міністерського училища. Загальна сума благодійного збору склала близько 750 руб. Як повідомляли очевидці, деякі громадяни, не маючи змоги фінансово підтримати ініціативу, передавали продукти харчування [22, с. 4]. Зібрані кошти було перераховано Єлисаветградському міському комітету Червоного Хреста [9, с. 4].

З приходом зимових холодів благодійні організації та окремі жертводавці активізували діяльність щодо забезпечення військовослужбовців теплим одягом. Вагому роль у цьому процесі відіграла Попечительська рада Новоукраїнської школи сільських сестер милосердя Червоного Хреста, яка організувала збір та виготовлення необхідних речей. Згідно зі звітом ради, у її розпорядження надійшли готові вироби, серед яких – 10 теплих і 1 ситцева сорочка, 2 жилети, 6 пар кальсон, 3 пари онуч, 1 рушник, 1 пара рукавиць та 2 шарфи. Окрім цього, з матеріалів, придбаних за кошти ради, було виготовлено додатково 59 теплих сорочок, 31 пару онуч, 10 жилетів та 2 теплі халати. Зібраний і виготовлений одяг передали до Єлисаветградської земської управи та Єлисаветградської міської думи, які надалі забезпечували його доставку й розподіл серед військових підрозділів на передовій [10, с. 4].

Як і більшість благодійних організацій Новоукраїнки, Попечительська рада організовувала літературно-театральні вечори. Один з таких було влаштовано 6 січня 1916 р. За інформацією, оприлюдненою в газеті «Голос Юга», дохід від вистави, продажу програм і благодійних внесків склав

272 руб. 50 коп. Сумарні витрати на організацію вистави та виготовлення програм склали 70 руб., а чистий дохід дорівнював 202 руб. 50 коп. [11, с. 4].

Зазначимо, що випускниці Новоукраїнської школи сільських сестер милосердя Червоного Хреста якнайкраще зарекомендували себе, рятуючи поранених і допомагаючи хворим воякам. Зокрема, Е. Климасенко, Н. Маринич, Ф. Щока, У. Дяченко, М. Плачинда, М. Арсірій, К. Божор та О. Пасічник були відзначені срібними і золотими медалями «За старанність», а Марію Маруценко нагородили Георгіївською медаллю IV ступеня [19, с. 3].

З-поміж інших громадських об'єднань, які діяли в Новоукраїнці, варто виокремити Павлівське волосне попечительство з допомоги сім'ям запасних і мобілізованих вояків. Організацію очолював С. К. Римарев, членами правління були М. Е. Арсірій, С. П. Арсірій, Г. Н. Ручка, С. Р. Матрос, Е. Д. Мунтян та І. П. Пасічник. Функції діловода виконував земський страховий агент І. С. Канівець. Наприкінці 1915 р. попечительство асигнувало 500 руб. на пошив білизни для військових. Також Павлівське попечительство організувало у Новоукраїнці спектакль за участі відомого українського професійного актора Ф. Левицького. Чистий прибуток від заходу склав 80 руб. [5, с. 4].

Інколи у Новоукраїнці організовували благодійні збори немісцеві організації. Зокрема, 30 квітня 1915 р. в театральному залі Полонського за ініціативи попечителя Одеського навчального округу організовано благодійний літературно-вокальний музичний вечір. У заході взяли активну участь учні Міністерського училища, які виступали в українських національних костюмах. Аматорський театральний гурток Міністерського училища поставив на сцені комедійну п'єсу Антона Чехова «Ведмідь» та «Вечорниці» Петра Ніщинського. Місцевий хор виконав патріотичні і народні пісні, а також національні гімни країн Антанти. Кореспондент газети «Голос Юга» зазначив, що публіці найбільше сподобалось виконання пісні «Закувала та сива зозуля». За неперевіреними даними, сума зібраних коштів склала близько 200 руб. [26, с. 4].

Наступного місяця в Новоукраїнці відбувся ще один благодійний літературно-вокальний музичний вечір. Цього разу ініціатором виступило правління комітету великої княжни Тетяни Миколаївни. Організаційну складову заходу взяли на себе Новоукраїнське земське училище та Новоукраїнський жіночий комітет. 25 травня 1915 р. вони

поставили виставу «Снігова королева» за мотивами казки Ганса Крістіана Андерсона у театральному залі Полонського. Окрім вистави, відбулося виконання національних гімнів країн Антанти місцевим хором [27, с. 3].

У 1915 р. Німеччина почала широко застосовувати отруйні гази. Командування Російської імператорської армії вжило відповідних заходів, щоб захистити вояків спеціальними засобами. До виготовлення протигазів та захисних масок долучилися цивільні благодійні організації. Влітку в Новоукраїнці відбулась низка благодійних заходів з метою збору коштів на користь комітету з виготовлення захисних масок. Чистий дохід склав 150 руб. Пізніше кошти було перераховано на рахунок Єлисаветградського міського відділу Червоного Хреста [28, с. 4].

У травні-червні 1915 р. німецько-австрійські війська провели Горлицьку операцію, яка закінчилась розгромом Російської імператорської армії і спричинила рух біженців на схід. З метою допомогти біженцям у Новоукраїнці було створено спеціальний комітет. Головою комітету обрали мирового суддю 11-ї дільниці Г. А. Лютенка, його заступником став Я. М. Михальський, а секретарем комітету – Г. І. Снесаревський. До правління комітету обрані: П. С. Охримовський, А. Я. Сидненко, Д. Діаковський, І. С. Канівець, М. В. Варшавський, Я. М. Михальський, М. Я. Мексин, Ф. П. Тюртюбек, М. Я. Даін, Л. В. Хавкін, Т. З. Павловський, М. С. Горбатовський; кандидатами в члени правління обрані М. В. Вінницький та В. Виноградський. Відповідальним за казну одноголосно призначений Л. В. Хавкін. Комітет постановив запросити місцевого земського лікаря В. С. Вітковського до складу правління як почесного члена. Також у члени правління обрані: С. Л. Маруценко і Е. І. Рева (Плетеноташлицька волость); С. А. Машин і Д. С. Маруценко (Піщанобридська волость); Л. І. Авдєєв і волосний старшина Никифоров (Злинківська волость); Ф. Е. Божор і сільський староста Хоружий (Глодоська волость); протоієрей А. Добровольський і волосний старшина (Татарівська волость). Мінімальний членський внесок для учасників комітету становив 50 коп. Для почесних членів комітету, які автоматично ставали членами правління, внесок дорівнював 25 руб. Усього до комітету увійшло 42 особи [31, с. 3].

Перші великі групи біженців у Новоукраїнці з'явилися наприкінці літа. 13 вересня 1915 р. кореспондент газети «Голос Юга» інформував про прибуття впродовж кількох днів близько тисячі

біженців у Новоукраїнку. Автор статті скаржився, що власники квартир скористалися ситуацією та значно підняли ціни на житло для прибулих. Дії орендодавців обурили Новоукраїнський та Єлисаветградський комітети з допомоги біженцям. На місцевому рівні проблему не вдалося врегулювати, тоді благодійні організації звернулися до губернатора з проханням встановити фіксовані ціни на оренду житла [29, с. 3]. Суспільний резонанс та дії влади не покращили ситуацію, й ціни на житло надалі залишалися високими.

Після Лютневої революції благодійні організації Новоукраїнки збільшили фінансування притулків для сиріт. Зокрема, у липні 1917 р. в місті відбувся збір коштів на облаштування притулку для дітей-сиріт і сімей мобілізованих. Вдалося зібрати 340 руб. 66 коп. Кошти здали на зберігання до Новоукраїнського відділення сполученого банку. Притулок був розрахований на 40 дітей [37, с. 4]. У жовтні 1917 р. стало відомо, що Єлисаветградський відділ постійної допомоги родинам військових, постраждалих на війні, виділив на облаштування притулку 20 тис. руб. Керівництво притулком доручено Г. А. Лютенку [38, с. 3–4].

3-поміж підприємців активно долучилися до благодійних заходів купець Вігдор Варшавський та власник театральної зали Полонський. Зокрема, В. Варшавський матеріально підтримував Новоукраїнський жіночий комітет і регулярно виділяв кошти на утримання ліжок у місцевому лазареті [24, с. 4]. Натомість Полонський безоплатно надав приміщення для розміщення поранених [40, с. 3]. Не залишилися осторонь і співробітники Новоукраїнської поштово-телеграфної контори, які вирішили щомісячно відраховувати 2% з отриманих прибутків на користь поранених вояків [21, с. 4].

Війна помітно вплинула на діяльність місцевих закладів освіти. Учнів часто залучали до збору коштів, виготовлення захисних масок, пошиття одягу, благодійних і святкових заходів. Помітний вплив на розвиток освіти у Новоукраїнці здійснила евакуація до містечка Луківського вищого училища з Люблінської губернії. Передбачалося, що співробітники цього закладу проводитимуть заняття в приміщенні Міністерського училища у другу зміну [30, с. 3]. Ініціативу перевести Луківське училище до Новоукраїнки схвалили попечитель Одеського навчального округу та губернатор Херсонщини [49, с. 3]. Навчальний заклад отримав матеріальну підтримку від місцевих органів влади та небайдужих громадян.

Адміністрація Міністерського училища звернулася до інспектора народних училищ із проханням

скоротити тривалість уроків з 60 до 45 хвилин, щоб Луківське училище могло починати заняття о 13 год. і закінчувати о 17 год. [3, с. 3]. 23 жовтня 1915 р. Луківське училище відновило навчальний процес [6, с. 3]. Розміщення Міністерського та Луківського училищ в одній будівлі спровокувало конфлікт між місцевими та евакуйованими юнаками й погіршило умови навчання в обох навчальних закладах. Вже 3 листопада 1915 р. з'явилась інформація, що групи хуліганів-підлітків нападають на учнів Луківського училища [7, с. 4]. На думку кореспондента газети «Голос Юга», цю проблему можна було б вирішити, якби Луківське училище від початку розмістили в приміщенні будинку Седлецького [32, с. 3–4].

Незважаючи на дрібні сутички між учнями та дискомфорт, викликаний потребою здійснювати навчальний процес у другу зміну, поява Луківського вищого училища у Новоукраїнці посприяла підвищенню грамотності з-поміж населення. Згодом адміністрація евакуйованого навчального закладу адаптувалася до нових умов роботи та інтегрувалася у місцеве культурне життя.

Посилення мобілізації та зменшення кількості коней на польових роботах позначилось на продуктивності сільського господарства й харчової промисловості. Витрати на вирощування зерна зростали, що змушувало виробників сільськогосподарської продукції підвищувати ціни. Натомість купівельна спроможність більшості населення з кожним роком війни зменшувалась. У жовтні 1915 р. кореспондент газети «Голос Юга» скаржився: «Як і всюди, так і в Новоукраїнці дорожнеча дає про себе знати. Ціни ростуть з великою швидкістю» [4, с. 3]. Щоб зробити зростання цін контрольованим і покращити продовольчу ситуацію в місті, протоієрей П. Симич і земський гласний Я. М. Михальський ініціювали створення товариства споживачів. Місцеві кредитні об'єднання фінансово підтримали ініціативу, виділивши на потреби товариства споживачів 800 руб. Ще 600 руб. вдалося зібрати за рахунок членських внесків.

Головою Новоукраїнського товариства споживачів був обраний старший лікар земської лікарні В. С. Вітковський; членами правління стали: голова ради кредитного товариства Г. І. Донець, член правління кредитно-депозитного товариства С. З. Татаров, протоієрей П. Симич та Д. Діаковський, вчитель К. В. Сабсай та ткачі Цветков і Єльніков. До складу ревізійної комісії обрали земського гласного Я. М. Михальського, Е. Д. Мунтяна та І. С. Канівця; в кандидати до ревізійної

комісії були зараховані протоієрей Батицький і вчитель М. Е. Продан [4, с. 3].

1 листопада 1915 р. Новоукраїнське товариство споживачів відкрило першу торгову лавку. Окрім забезпечення продовольством, товариство займалося постачанням дров. Зокрема, Новоукраїнське товариство споживачів отримало від Херсонсько-Бесарабського управління землекористування і державного майна дозвіл на продаж 4 десятин лісу на пільгових умовах. Для спостереження за рубкою лісу була обрана комісія, до складу якої увійшли: Е. П. Єльнікова, Е. Д. Мунтян і М. Е. Продан [8, с. 4]. Передбачалося, що дрова зможуть придбати лише члени товариства.

1916 р. на сторінках газети «Голос Юга» починають частіше з'являтися новини про погіршення продовольчої ситуації в тилу. Спочатку в місті зник цукор-рафінад, а потім цукор-пісок. Населення пов'язувало відсутність цього продукту з неефективною роботою Новоукраїнського товариства споживачів [17, с. 3]. Окрім цукру, бракувало предметів повсякденного побуту – сірників, мила тощо.

У Новоукраїнці процвітала спекуляція. Показовий випадок трапився 6 липня 1916 р. спекулянти закупили всю редьку по 2 коп. за пучок, розділили його на дві частини і кожную з них продавали по 5 коп. Аналогічні маніпуляції здійснювалися також з іншими продуктами. Щоб подолати спекуляцію, пропонувалося скласти список перекупників і перекупниць та обмежити їм доступ на ринок до 10 год. ранку [34, с. 4].

Боротьба зі спекуляцією виявилась безуспішною. Обурений місцевий житель стверджував: «У дні тяжких випробувань, замість об'єднання і взаємної допомоги, у нас панує розбрат і намагання обіграти один одного. Ловимо момент, користуємося кожним зручним випадком, щоб як можна більше здерти з свого ближнього. У наш час в Новоукраїнці з'явилась така маса перекупщиків, що немає можливості простій людині купити необхідні продукти з перших рук, а доводиться платити перекупщикам утричі дорожче» [18, с. 3].

Місцеві органи влади, поліція та Новоукраїнське товариство споживачів виявилися безсилими у боротьбі зі спекулянтами. У місті навіть ходили чутки, що товариство споживачів продає цукор за завищеною вартістю [43, с. 4]. Зазначимо, що наявні джерела не підтверджують і не спростовують звинувачення товариства споживачів у причетності до свідомої спекуляції цінами.

Новоукраїнське товариство споживачів виділяло частину прибутків на потреби закладів освіти

та підтримку військовослужбовців. Зокрема, 17 липня 1916 р. було виділено кошти на обладнання аудиторій для Луківського училища, утримання ясел та облаштування ліжка в лазареті Новоукраїнського жіночого комітету [35, с. 3].

Наприкінці 1916 р. у Новоукраїнці почали з'являтися дезертири, які покидали Румунський та Південно-Західний фронт. Більшість з них рухалися у східному напрямку і не затримувалися в містечку чи сусідніх селах. У перші місяці 1917 р. кількість дезертирів різко зростає. Водночас збільшилась кількість злочинів, пов'язаних із дезертирами. У січні Єлисаветградський повіт сколихнула звістка про вбивство у містечку Піщаний Брід. Згодом у Новоукраїнці поліція затримала підозрюваного: ним виявився дезертир, уродженець міста Бобринець Микола Шабатур [41, с. 3].

Затяжна війна, економічна криза, загроза голоду, агітація ліворадикальних партій деморалізували суспільство та армію. У столиці імперії спалахнув голодний бунт, який швидко переріс у революцію. Микола II зрікся влади, а керівництво країною перейняв Тимчасовий уряд. 25 березня 1917 р. у Новоукраїнці населення присягнуло Тимчасовому уряду. Біля храму св. Олександра Невського протоієрей П. Симич провів месу і виголосив патріотичну промову. На заході були присутні переважно вчителі та учні місцевих училищ. Свідок події стверджує, що частина присутніх прийшли з плакатами, на яких було написано: «Да здравствует Временное правительство!»; «Да здравствует русская армия!»; «Война до победного конца!»; «Да здравствует Учредительное собрание!»; «Хлеб для армии!» [36, с. 4].

Нова правляча еліта не розуміла, що Лютнева революція не вирішила проблем в армії. Тимчасовий уряд взяв курс на продовження війни проти країн Четвертинного союзу. Уродженець сусідньої Глодоської волості, а під час Першої світової війни – фельдшер 298-го піхотного Мстиславського полку Фотій Мелешко так охарактеризував ситуацію, що склалася влітку 1917 р.: «Минали місяці за місяцями по революції, балакун Керенський намагався продовжувати війну, але армію давно вже розбив революційний параліч, анархія зростала, яку безперестанку збільшувало масове дезертирство. Користі від революції, особливо для селян, не було ніякої, в той час, як робітники з перших же

днів революції перейшли на восьмигодинний день праці, але тим далеко не задовольнялись. Від селян же по-старому нова влада вимагала хліба для армії, коней і людей для продовження війни до переможного кінця» [13, с. 64].

Після Жовтневого перевороту ситуація в Новоукраїнці стрімко погіршилась. 21 листопада 1917 р. газета «Голос Юга» інформувала, що натовп селян зібрався біля будинку волосного комітету й висловлював невдоволення економічною ситуацією. Деякі селяни навіть закликали вчинити самосуд над міліціонерами, яких підозрювали у зв'язках зі спекулянтами [15, с. 3].

На початку 1918 р. Новоукраїнка опинилась під контролем більшовицьких військ. 9 лютого 1918 р. у Брест-Литовську делегація УНР підписала мирну угоду з країнами Четвертинного союзу, що поклало кінець війні з Німеччиною та її союзниками. Крім того, Німеччина та Австро-Угорщина погодилися надати уряду УНР військову підтримку у боротьбі з більшовицькими військами в обмін на продовольство. У березні 1918 р. німецькі війська спільно з підрозділами Вільного козацтва вибили червоних з Новоукраїнки. Основні сили противника відійшли залізницею у напрямку на Єлисаветград, а ті, хто не встиг цього зробити, були змушені пішки відходити до волосного містечка Рівне. За підтримки німців у Новоукраїнці на деякий час відновили порядок.

Висновки. Отже, повсякденне життя мешканців Новоукраїнки у роки Першої світової війни було нерозривно пов'язане з активною участю у благодійних організаціях, спрямованих на підтримку фронту та допомогу біженцям. У містечку сформувалася розгалужена мережа громадських організацій, до яких долучалися підприємці, службовці, вчителі, лікарі, селяни, діячі церкви, представники творчої інтелігенції та учні. Ці організації діяли не ізольовано, а у тісній взаємодії з повітовими, губернськими та загальнодержавними структурами. Вагому роль у діяльності благодійних організацій міста відіграли жінки та учнівська молодь. Водночас у завершальний період війни внаслідок загострення соціально-економічної ситуації активність благодійних організацій поступово знижувалася, а на перший план дедалі виразніше виходила проблема забезпечення продовольством.

Список літератури:

1. Базака Р. Преса Кіровоградщини (1874–1921 рр.): історико-функціональний аспект, типологічна характеристика. Кропивницький : Центрально-Українське видавництво, 2018. 270 с.
2. Витковская Т. Новоукраинка. Голос Юга. 1917. 20 января. С. 4.

3. Иксъ. Новоукраинка. Голос Юга. 1915. 22 октября. С. 3.
4. Иксъ. Новоукраинка. Голос Юга. 1915. 23 октября. С. 4.
5. Иксъ. Новоукраинка. Голос Юга. 1915. 29 октября. С. 4.
6. Иксъ. Новоукраинка. Голос Юга. 1915. 30 октября. С. 3.
7. Иксъ. Новоукраинка. Голос Юга. 1915. 3 ноября. С. 4.
8. Иксъ. Новоукраинка. Голос Юга. 1915. 21 ноября. С. 4.
9. Кольчицка О., Снесаревский П. Новоукраинка. Голос Юга. 1914. 9 октября. С. 4.
10. Кольчицка О., Снесаревский П. Новоукраинка. Голос Юга. 1914. 1 декабря. С. 4.
11. Кольчицка О., Снесаревский П. Новоукраинка. Голос Юга. 1915. 15 января. С. 4.
12. Крижанівський В. М. Єлисаветградська газета «Голос Юга» та російська цензура у світлі архівних документів. *Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету*. Запоріжжя, 2014. Вип. 41. С. 265–269.
13. Мелешко Ф. Революція почалась (Спогад). *Альманах «Гомону України»*. Торонто, 1967. Ч. 31. С. 54–65.
14. Мілютін С. Ю. Герої забутої війни (на прикладі Єлисаветградського повіту). *Музейний вісник Центральної України*. Кропивницький, 2024. Вип. 4. С. 8–20.
15. На почвъ доровизны. Голос Юга. 1917. 21 ноября. С. 3.
16. Наблюдатель. Новоукраинка. Голос Юга. 1916. 31 марта. С. 4.
17. Наблюдатель. Новоукраинка. Голос Юга. 1916. 15 июля. С. 3.
18. Наблюдатель. Новоукраинка. Голос Юга. 1916. 1 сентября. С. 3.
19. Начальник канцелярии. Новоукраинка. Голос Юга. 1915. 28 ноября. С. 3.
20. Новоукраинка. Голос Юга. 1914. 26 июля. С. 3.
21. Новоукраинка. Голос Юга. 1914. 4 сентября. С. 4.
22. Новоукраинка. Голос Юга. 1914. 7 октября. С. 4.
23. Новоукраинка. Голос Юга. 1914. 17 декабря. С. 4.
24. Новоукраинка. Голос Юга. 1915. 18 января. С. 4.
25. Новоукраинка. Голос Юга. 1915. 15 апреля. С. 4.
26. Новоукраинка. Голос Юга. 1915. 7 мая. С. 4.
27. Новоукраинка. Голос Юга. 1915. 24 мая. С. 3.
28. Новоукраинка. Голос Юга. 1915. 17 июля. С. 4.
29. Новоукраинка. Голос Юга. 1915. 13 сентября. С. 3.
30. Новоукраинка. Голос Юга. 1915. 6 октября. С. 3.
31. Новоукраинка. Голос Юга. 1915. 11 октября. С. 3.
32. Новоукраинка. Голос Юга. 1915. 22 ноября. С. 3–4.
33. Новоукраинка. Голос Юга. 1916. 26 февраля. С. 4.
34. Новоукраинка. Голос Юга. 1916. 13 июля. С. 4.
35. Новоукраинка. Голос Юга. 1916. 22 июля. С. 3.
36. Новоукраинка. Голос Юга. 1917. 29 марта. С. 4.
37. Новоукраинка. Голос Юга. 1917. 18 июля. С. 4.
38. Новоукраинка. Голос Юга. 1917. 7 октября. С. 3–4.
39. Новоукраинка. Голос Юга. 1917. 15 декабря. С. 3.
40. По уъзду. Голос Юга. 1914. 19 сентября. С. 3.
41. По уъзду. Голос Юга. 1917. 22 января. С. 3.
42. Поліщук В. Час псевдонімів і робкорів. Кропивницький : Видавництво та друк ВЦ «ККТК», 2019. 122 с.
43. Прожекторъ. Новоукраинка. Голос Юга. 1916. 15 декабря. С. 4.
44. Реєнт О., Сердюк О., Перша світова війна і Українка. Київ : Генеза, 2004. 480 с.
45. Списокъ населенныхъ мѣстъ Херсонской губерніи и статистическія данныя о каждомъ поселении / Изданіе Губернскаго Статистическаго Комитета. Херсонъ: Типографія Губернскаго Правленія, 1896. 544 с.
46. Списокъ населенныхъ мѣстъ Херсонской губерніи (По даннымъ Всероссійской сел.-хоз. переписки 1916 г.) / Изданіе Херсонской Губернской Земской Управы. Александрія: Типографія Ф. Х. Райхельсона, 1917. 377 с.
47. Статистика Россійской имперіи. XVI. Волости и гмины 1890 года. Херсонская губернія / Изданіе Центрального статистическаго комитета Министерства внутреннихъ дѣлъ. СПб: Типографія В. Безобразова и комп., 1890. 16 с.
48. Тимошенко В. Л. Початок Першої світової війни у сприйнятті жителів Єлисаветграда (за матеріалами газети «Голос Юга»). *Наукові записки. Серія: Історичні науки*. Кропивницький, 2019. Вип. 25. С. 202–211.

49. Х. Новоукраїнка. Голос Юга. 1915. 16 октября. С. 3.

50. Чорний О. В., Тимошенко В. Л. Загибель та шлях на батьківщину генерала О. В. Самсонова у повідомленнях єлисаветградської газети «Голос Юга» 1914–1915 рр. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Історичні науки*. Т. 32 (71) №2. 2021. С. 85–90.

Milytin S.Yu. EVERYDAY LIFE IN NOVO-UKRAINKA DURING THE FIRST WORLD WAR (BASED ON THE DAILY NEWSPAPER «HOLOS YUGA»)

The article explores the features of everyday life of the residents of the town of Novo-Ukrainka, Yelisavetgrad County, Kherson Province, during the First World War of 1914–1918. Based on publications in the daily newspaper Holos Yuga, the study analyzes the local community's involvement in supporting the front, organizing aid for the wounded, refugees, and families of mobilized soldiers, as well as the functioning of educational institutions and civic associations in wartime conditions.

The research demonstrates that the war significantly transformed the town's social and economic life, causing price increases, food shortages, widespread speculation, and growing social tensions. It was established that charitable organizations such as the Novo-Ukrainka Women's Committee, the Board of Trustees of the School of Rural Sisters of Mercy of the Red Cross, the Pavlivka Volost Guardianship, the Consumers' Society, and the Refugee Relief Committee were active in the town. A significant contribution to the work of these charitable associations was made by local entrepreneurs, teachers, school youth, and representatives of the intelligentsia.

The study also examines the impact of the war on educational life in Novo-Ukrainka, in particular the functioning of the Ministry School and the Lukiv Higher School, evacuated from Lublin Province, which became centers of cultural interaction. Special attention is devoted to the evolution of public attitudes – from the patriotic enthusiasm of 1914 to increasing social tension and disorganization in the final years of the war. The article shows that the activity of charitable organizations gradually declined under the pressure of the economic crisis and inflation, while the struggle for food supplies came to the fore.

Thus, the study makes it possible to reconstruct the local dimension of the First World War, highlighting the interaction of state structures and local initiatives, and provides a deeper understanding of the mechanisms by which provincial communities adapted to the challenges of a global conflict.

Key words: First World War; Novo-Ukrainka, everyday life, «Holos Yuga».

Дата надходження статті: 26.09.2025

Дата прийняття статті: 11.10.2025

Опубліковано: 05.12.2025